

Waldemar Janiga

Wychowanie patriotyczne dzieci w świetle "Dyrektorium katechetycznego i podstawy programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce"

Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej 11, 213-225

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Waldemar Janiga

**WYCHOWANIE PATRIOTYCZNE DZIECI I MŁODZIEŻY
W ŚWIELE DYREKTORIUM KATECHETYCZNEGO I PODSTAWY
PROGRAMOWEJ KATECHEZY KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO
W POLSCE**

(...)

*Każda epoka ma swe własne cele
I zapomina o wczorajszych snach...
Nieście więc wiedzy pochodnię na czele
I nowy udział bierzcie w wieków dziele,
Przyszłości podnoście gmach!*

*Ale nie depczcie przeszłości ołtarzy,
Choć macie sami doskonalsze wznieść:
Na nich się jeszcze święty ogień żarzy,
I miłość ludzka stoi tam na straży,
I wy winniście im cześć!*

(...)¹

Współcześnie wiele mówi się o kryzysie wychowania. W tym kontekście zauważa się brak lub powierzchowne traktowanie wychowania patriotycznego dzieci i młodzieży. Jedni, używając słowa patriotyzm, krzywią się śmiesznie, twierdząc, że to niemodne i zbędne w czasach integracji Europy i globalizacji. Inni prezentują zupełnie przeciwne stanowisko i odmieniają to słowo przez wszystkie przypadki. Są wreszcie i ci, którzy wiedzą co zna-

¹ A. Asnyk, *Do młodych*, w: *Pozytywizm*, red. T. Bujnicki, Warszawa 1992, s. 321.

czy patriotyzm, którzy, bez względu na okoliczności w nieludzkich czasach komunistycznych, jak i w obecnej sytuacji znaczonej postmodernizmem², zachowują wierność wobec Boga i ojczyzny przez codzienne, uczciwe, pracowite, ofiarne, zgodne z powołaniem, życie. Tak zróżnicowane zachowania mają istotny wpływ na postawy oraz ideały dzieci i młodzieży, w tym także na ich sposób odnoszenia się do ojczyzny oraz do wartości patriotycznych.

Niewątpliwie jednak kryzys wychowania patriotycznego jest faktem. Tę sytuację dostrzega Kościół w Polsce, który zawsze wychowywał do patriotyzmu i w nim widzi cenną wartość, którą należy rozwijać i pielęgnować. Stąd też z pełnym zatroskaniem w *Dyrektorium katechetycznym*³ stwierdza, że „przedmiotem szczególnego zainteresowania duszpasterzy, katechetów i wychowawców chrześcijańskich powinien być świat kultury, jej rozwój i doskonalenie, zwłaszcza kultury rodzimej i ojczystej, co powinno stanowić specjalną troskę zaniedbywanego dziś coraz bardziej wychowania patriotycznego. Kultura bowiem posiada swoją niezastąpioną rolę w wychowaniu osoby ludzkiej” (PDK 8). W odniesieniu do podjętego tematu interesuje nas przede wszystkim proces oddziaływania kultury narodowej na wychowanie człowieka. W związku z tym jawi się pytanie, czy katecheza szkolna zwraca uwagę na wychowanie dzieci i młodzieży do patriotyzmu? W tym celu zostanie przypomniane pojęcie patriotyzmu, następnie uwaga zostanie skierowana na inspiracje ewangeliczne w formacji patriotycznej po to, by w kolejnych punktach przedstawić założenia wychowania patriotycznego proponowane przez *Dyrektorium katechetyczne i Podstawę programową katechezy*⁴.

1. Pojęcie patriotyzmu

Patriotyzm jest pojęciem wieloaspektowym. Przybliżając terminologię, należy sięgnąć do XVIII wieku, bowiem właśnie wtedy powstał ten termin. Oznaczał on „początkowo określony program polityczny. W czasach wiel-

² Szczegółowej analizy ponowoczesności i zasad wychowania w tego typu kulturze dokonał ks. M. Dziewiecki w książce pt. *Wychowanie w dobie ponowoczesności*, Kielce 2002. Najogólniej można powiedzieć, że jest to kultura zawężona głównie do wymiaru cieleśnego i emocjonalnego człowieka, która promując relatywizm i ucieczkę od tradycji prowadzi do pustki aksjologicznej. Tamże, s. 14-28.

³ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001 (dalej: PDK).

⁴ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001 (dalej: PPK).

kiej rewolucji francuskiej „patriotami” nazywano ludzi uznających zasady rewolucyjne. Z czasem „patriotyzm” nabrał bardziej ogólnego charakteru. O patriotyzmie zaczęto mówić jako o stosunku do swego kraju, o emocjonalnym z nim związku. Zwłaszcza procesy formowania się narodów wpłynęły na zmianę znaczeniową patriotyzmu nadając mu bardziej ogólny sens, oznaczający przywiązanie do rodzinnego kraju”⁵. Najogólniej można stwierdzić, że mówiąc o patriotyzmie należy uwzględnić pojęcie ojczyzny, ale również rodziny i państwa, i wskazać na ich związek z narodem⁶.

Krótko na ten temat napisano w *Słowniku wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*⁷: patriotyzm to „miłość ojczyzny, własnego narodu, połączona z gotowością ofiar dla niej, z uznaniem praw innych narodów i szacunkiem dla nich”. Natomiast słowa „patriota” i „patriotyzm” wywodzą się z greckiego słowa „patriotes” czyli rodak, ziomek. Termin „patrios” oznacza pochodzącego od tego samego ojca, a ojciec to „pater”. A zatem patriotą jest człowiek, który autentycznie kocha swój kraj i służy swemu narodowi. Patriota według ks. Józefa Tischnera „(...) jest człowiekiem, który daje świadectwo, że naród jest wartością. Troszcząc się o chleb, o język czy o niepodległość dla narodu, świadczy on, że naród jest nosicielem takich wartości, pośród których człowiek może być człowiekiem. Ale wartości te mają swój pełny sens dopiero w horyzoncie nadziei, otwartym przez świadomość obietnicy. Tam, gdzie brakuje owego horyzontu, świadectwo urywa się, a zaczyna ścieżka wiodąca na manowce nijakości, a kto wie, może nawet ku możliwej zdradzie”⁸.

Termin „patriotyzm” obszernie omówiono w *Słowniku Teologicznym*⁹. Hasło to należy rozumieć jako bezwarunkowe umiłowanie ojczyzny z gotowością poświęcenia dla niej swych sił, zdolności, wyrzeczeń, ofiar i nawet życia. Patriotyzm to słowo, które obejmuje ziemię rodzinną, naród i jego dzieje, język, bogactwo duchowe i materialne, dziedzictwo przodków i losy przyszłych pokoleń. Dlatego ojczyzna powinna być otoczona czcią na miarę czci synowskiej. Ponieważ patriotyzm jest nie tylko uczuciem, ale przede wszystkim czynem, powinien wyzwalać przeróżne akty codziennej twórczej pracy dla rozwoju dóbr ojczystych, wyrzeczenia i ofiary, bezkompromisowej,

⁵ I. Jundziłł, *O wychowaniu patriotycznym dzieci*, Warszawa 1969, s. 7.

⁶ J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, Lublin 2002, s. 183.

⁷ Zob. W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1989, s. 385.

⁸ J. Tischner, *Odpowiedzialność chrześcijańska*, Warszawa 1992, s. 36.

⁹ T. Sikorski, *Patriotyzm*, w: *Słownik Teologiczny*, red. A. Zuberbier, Katowice 1998, s. 392-393.

bohaterskiej służby w obronie wartości zagrożonych, a także męczeństwa. Aktualnie najbardziej zagrożoną wartością jest życie dzieci nienarodzonych.

Rozumienie patriotyzmu poszerza ks. Marek Dziewiecki, który stwierdza, że przejawia się on także „w poczuciu silnej więzi emocjonalnej, społecznej, kulturowej, religijnej z własnym narodem, z jego historią i tradycją, z jego wartościami i aspiracjami”¹⁰. „Patriotyzm na co dzień to bowiem solidne wypełnianie podstawowych obowiązków obywatelskich, jak np. pełnienie służby wojskowej, płacenie podatków, ochrona środowiska, własności i zasobów naturalnych własnego kraju, aktywna troska o honor ojczyzny i dobre imię rodaków”¹¹. Miłość ojczyzny dziś oznacza więc wytrwałość i rzetelność w codziennej pracy i w ten sposób budowanie cegiełka po cegiełce przyszłości Rzeczypospolitej¹².

W teologii moralnej patriotyzm zalicza się do cnót. A zatem jest on przymiotem człowieka, jego sprawnością moralną, obowiązkiem moralnym. Jest to więc postawa afirmująca konkretną rzeczywistość jaką jest ojczyzna¹³. Stąd też prawdziwy patriotyzm to usposobienie „szczególnego szacunku, postawa czci względem ojczyzny, uznania w niej idei wielkiej rzeczywistości, górującej nad licznymi sprawami i dobrami świata. W postawie miłości, petyzmu wobec ojczyzny, ludzie wyrażają dla niej cześć, jako źródła swego pochodzenia, ontycznego fundamentu swego esse”¹⁴. Analiza tych treści prowadzi do wniosku, że patriotyzm wyraża się przede wszystkim w emocjonalnym stosunku do ojczyzny¹⁵.

Przeciwnieństwem patriotyzmu są postawy skrajne: nacjonalizm i kosmopolityzm.

Nacjonalizm w znaczeniu szerszym to postawa uwydatniająca *szczególne znaczenie przynależności do narodu oraz nadrzędność interesu narodowego w stosunku do interesu innych grup społecznych*. W rozumieniu węższym zaś nacjonalizm oznacza *tylko te postawy i ideologie, w których pozytywna ocena własnego narodu wiąże się z niechęcią lub wrogością do innych naro-*

¹⁰ M. Dziewiecki, *Wychowanie patriotyczne dzisiaj. Jak kochać ojczyznę?*, „Zeszyty Formacji Katechetów”, R. 2 (2002), nr 4, s. 10.

¹¹ Tenże, *Jak kochać Ojczyznę?*, „Źródło” 2002, nr 45 (567), s. 14.

¹² J. Umiński, *Czym jest Ojczyzna?*, „Źródło” 2003, nr 45 (619), s. 17.

¹³ Zob. H. Skorowski, *Naród i państwo w społecznym nauczaniu Kościoła*, Warszawa 1999/2000, s. 85.

¹⁴ S. Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*, Warszawa 1979, s. 771; J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, s. 179.

¹⁵ I. Jundziłł, *O wychowaniu patriotycznym dzieci*, s. 5.

dów¹⁶. To idealizowanie i wywyższanie własnego narodu może prowadzić do nienawiści, pogardy, przemocy, dominacji, a nawet terroru i zagłady innych narodów i kultur¹⁷. Natomiast szowinizm wiąże się z węższym rozumieniem nacjonalizmu, a mianowicie ze szczególnie ekskluzywną i agresywną jego formą¹⁸. Podobnie kosmopolityzm występuje w dwóch formach. Kosmopolityzm oportunistyczny hołduje zasadzie *ubi bene, ibi patria*, a kosmopolityzm uniformistyczny, opierając się na określonych ideologiach społeczno-politycznych, niweluje odrębności narodowe i dąży do stworzenia społeczeństwa ponadnarodowego i do uniformizacji kulturowej człowieka¹⁹.

2. Inspiracje religijne wychowania patriotycznego

Patriotyzm i wychowanie do niego posiada swoje zakorzenienie w Biblii. Można w niej odnaleźć kategorie „narodu” i „ojczyzny”. Stary Testament ukazuje jak ważnym elementem wychowania w Izraelu było wychowanie do umiłowania ziemi ojczystej, narodu tradycji. Mówi też o podstawowym obowiązku wychowawczym, który spoczywał na ojcu jako głowie rodziny, a było nim opowiadanie o historii i kulturze narodu, aby pamięć o tym przetrwała w następne pokolenia²⁰. Jezus Chrystus, prawdziwy Bóg i prawdziwy człowiek, przyszedł na ziemię w określonym czasie, należał do narodu żydowskiego, kochał swoją doczesną ojczyznę, zachowywał tradycje i zwyczaje ojczyste. Głosząc Dobrą Nowinę o Królestwie Bożym i budując zręby tego Królestwa, już tu na ziemi mocno akcentował więź ze swoimi rodakami. W Kazaniu na Górze przekazał przykazanie miłości, aż do miłości nieprzyjaciół, a Jego zbawcza męka, śmierć i zmartwychwstanie jest źródłem łaski przekraczającej bariery narodowe i światopoglądowe.

Ideę miłości ojczyzny spotykamy także w tradycji chrześcijańskiej, zwłaszcza w dziełach św. Augustyna i św. Tomasza z Akwinu²¹. W ujęciu

¹⁶ *Nowy Leksykon PWN*, Warszawa 1998, s. 1130.

¹⁷ M. Dziewiecki, *Wychowanie patriotyczne dzisiaj*, s. 10.

¹⁸ H. Skorowski, *O potrzebie edukacji patriotycznej w kontekście globalizacji*, „Homo Dei”, R. 73 (2003), nr 2, s. 28.

¹⁹ Por. A. Lewek, *Kaznodziejstwo patriotyczne*, „Chrześcijanin w Świecie”, R. 20 (1988), nr 6, s. 55.

²⁰ Por. J. Bagrowicz, *Pedagogia Przymierza III. Założenia pedagogii rodziny w świetle Biblii*, „Pedagogia Christiana”, R. 3 (1999), s. 47-63.

²¹ Por. S. Kowalczyk, *Naród, państwo, Europa. Z problematyki filozofii narodu*, Radom 2003, s. 126-127.

św. Tomasza patriotyzm jest tą częścią sprawiedliwości, którą winniśmy stworzonemu źródłu naszego istnienia. Według niego ta sama cnota *pietas* porządkuje nasz stosunek i do rodziców i do ojczyzny²². Cnota ta domaga się od nas *cultus*, tzn. szacunku bezwarunkowego w każdych okolicznościach, zarówno wobec rodziców, jak i ojczyzny. Dlatego też patriotyzm wymaga dwóch postaw: wierności i ofiarności²³.

O patriotyzmie można więc mówić jako o cnocie szczegółowej, ale w ujęciu etyki tomistycznej także jako o cnocie ogólnej. Ojciec Jacek Salij przypomina, że „wszystkie cnoty – jeżeli są naprawdę cnotami – mają znaczenie społeczne. Teoretycznie wypowiedziane to jest za pomocą tezy, że wszystkie cztery cnoty kardynalne poddane są cnocie tzw. sprawiedliwości legalnej, której przedmiotem jest dobro wspólne”²⁴. Dalej stwierdza jednoznacznie, że „pytania typu: „Czy patriotą może być rozpustnik, złodziej, człowiek kłótlivy, nie dotrzymujący obietnic?”, itp. – są pytaniami retorycznymi. Nie, ktoś taki patriotą być nie może, albo powiedzmy ostrożniej: miłość Ojczyzny, jeżeli ktoś taki stara się swoją Ojczyznę kochać, jest wówczas poważnie okaleczona. Słowem, miłość Ojczyzny żąda od nas starań o naszą prawość moralną”²⁵.

O patriotyzmie nauczali papieże w XIX i XX w. Leon XIII wskazuje na prawo naturalne jako źródło miłości ojczyzny i jej obrony nawet za cenę ofiary życia²⁶. Pius X, potwierdził miejsce patriotyzmu w porządku naturalnym, który został ustanowiony przez Opatrzność Bożą i obwarowany w czwartym przykazaniu Dekalogu. Jednocześnie podkreślał, że miłość do własnego kraju i rodaków nie jest nienawiścią do innych narodów. Takie stanowisko było dowodem na ciągłość nauczania Kościoła w tej kwestii²⁷.

²² Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, 2-2 q. 101 a. 1.

²³ J. Salij, *Patriotyzm dzisiaj*, tekst oddany do druku.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże. „Odpowiedź powyższa opiera się na rozróżnieniu etyki i sztuki. W etyce chodzi o to, ażeby nasze działania były wewnętrznie dobre, natomiast w sztuce chodzi o dobro naszego wytworu. Stąd człowiek niemoralny może tworzyć wybitne dzieła sztuki, bo tutaj najważniejsze są talent i doświadczenie. Człowiek niemoralny może nawet świetnie przysłużyć się Ojczyźnie dzięki swoim zdolnościom gospodarczym, organizacyjnym czy wojskowym. Jednak patriotyzm w sensie ścisłym nie jest dziełem sztuki, tylko cnotą, a zatem jego fundamentem musi być prawość moralna przynajmniej na poziomie elementarnym”. Tamże.

²⁶ Por. *Sapientiae Christianae*, 8.

²⁷ Por. *List apostolski z 11 kwietnia 1909 r.*; B. Niemiec, *Patriotyzm*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, Radom 2003, s. 353.

Nauczanie to znalazło potwierdzenie w dokumentach Soboru Watykańskiego II. W *Dekrecie o działalności misyjnej Kościoła* zachęca się chrześcijan: „...niech żyją dla Boga i Chrystusa w uczciwej atmosferze życia swego narodu; jako dobrzy obywatele niech pielęgnują prawdziwą i czynną miłość ojczyzny; niech jednak unikają wszelkiej pogardy dla innej rasy oraz jątrzącego nacjonalizmu, a popierają miłość względem wszystkich ludzi (DM 15). Także w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym* znajduje się zalecenie: „Niech obywatele pielęgnują wielkodusznie i wierne miłość ojczyzny, jednak bez ciasnoty duchowej, tak by zawsze mieli również wzgląd na dobro całej rodziny ludzkiej, którą łączą w jedno różne więzy między plemionami, ludami i narodami” (KDK 75)²⁸. Sobór Watykański II poprzez treść tych zapisów odegrał znaczącą rolę wychowawczą w przemianach na polu samoświadomości Kościoła o sobie samym, zadaniach obywatelskich chrześcijan i ich odpowiedzialności za wartości dziedzictwa kulturowego narodu.

Katechizm Kościoła katolickiego przypomina, że kwestii patriotyzmu dotyka czwarte przykazanie Dekalogu. Jest ono „wyraźnie skierowane do dzieci, określając ich relację do ojca i matki, która jest najbardziej powszechna (...) Domaga się czci, miłości i wdzięczności dziadkom i przodkom. Obejmuje wreszcie obowiązki (...) obywateli względem ojczyzny oraz tych, którzy nią rządzą lub kierują” (KKK 2199). Bóg jest więc prawodawcą, który miłość ojczyzny czyni normą. Zachowywanie jej wiąże się z nagrodą w postaci pokoju i pomyślności już tu na ziemi. Niezachowywanie czwartego przykazania prowadzi do szkód wyrządzanych wspólnotom i osobom, a zatem również wspólnocie narodowej i rodakom (por. KKK 2199). Natomiast w punkcie 2239 Katechizm uzupełnia powyższą wypowiedź: „Miłość ojczyzny i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości. Podporządkowanie prawowitej władzy i służba na rzecz dobra wspólnego wymagają od obywateli wypełnienia ich zadań w życiu wspólnoty politycznej” (KKK 2239).

Na uwagę zasługuje także List Episkopatu Polski o chrześcijańskim patriotyzmie z 5 września 1972 r., w którym się stwierdza: „Prawdziwa miłość do Ojczyzny opiera się na głębokim przywiązaniu i umiłowaniu tego, co rodzime, niezależnie od czasu i przestrzeni (...). Siłą twórczą prawdziwego patriotyzmu jest więc najszlachetniejsza miłość (...). I choć człowiek stawia wartości ojczyste bardzo wysoko, to jednak wie, że ponad narodami jest Bóg, który jedyny ma prawo do tego, aby ustanawiać najwyższe normy mo-

²⁸ Por. J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, s. 179.

ralne niezależnie od poszczególnych narodów (...). Stąd chrześcijańska miłość do Ojczyzny to nie tylko troska o jej najwyższy rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny, ale także rozwój duchowy i religijny”. Treść tego listu, ale i wielu innych listów Episkopatu Polski, odegrała poważną rolę w ocaleniu ducha wychowania patriotycznego w narodzie, w mobilizowaniu do uczciwego zaangażowania się dla dobra wspólnego rodaków i do obrony wartości religijno-moralnych. Gdy dodamy do tego posługę Ojca Świętego Jana Pawła II, zwłaszcza jego nauczanie podczas pielgrzymek do ojczyzny, życie i działalność Prymasa Tysiąclecia kardynała Stefana Wyszyńskiego, pracę organiczną wielu duszpasterzy i wiernych świeckich, a nade wszystko ich świadectwo życia, to przekonamy się, że miłość do Boga i ojczyzny spłotła się ze sobą w historii Polski tak ściśle, że przenika ona całe nauczanie Kościoła i kulturę narodową od początków państwowości.

Wszystko to stanowi podstawę do inspiracji chrześcijańskiej w wychowaniu do patriotyzmu, wyznacza kierunki oddziaływań katechetycznych, wskazuje na religijno-moralny wymiar wychowania patriotycznego²⁹.

3. Wskazania *Dyrektorium Katechetycznego* w zakresie wychowania do patriotyzmu

W 2001 r. Konferencja Episkopatu Polski zatwierdziła dwa niezwykle ważne dokumenty dla katechezy Kościoła katolickiego w Polsce: *Dyrektorium katechetyczne* i *Podstawę programową*. Są one w stosunku do siebie komplementarne i wyznaczają normatywne i organizacyjne ramy, według których ma kształtować i rozwijać się katecheza w naszym kraju. W pierwszym z nich zapisano, że *katecheza, zgodnie z czcigodną tradycją duszpasterstwa Kościoła w Polsce, winna również wychowywać do życia we wspólnocie narodowej* (PDK 28). Powinno się ono dokonywać w środowisku rodzinnym, szkolnym i eklezjalnym. Niezwykle istotnym momentem wychowywania do wspólnoty życia w narodzie i edukacji patriotycznej jest szkolne nauczanie religii, które wpisuje się w proces dydaktyczno-wychowawczy szkoły.

W dokumencie tym znajduje się też fundamentalne stwierdzenie, że „szkolne nauczanie religii jest służbą świadczoną polskiej szkole. Akcentuje ono pomocniczą funkcję szkoły wobec rodziny, pragnie przeciwdziałać stresogennemu charakterowi edukacji oraz przywrócić temu systemowi właściwą płaszczyznę aksjologiczną. Ponadto szkolne lekcje religii winny przygo-

²⁹ Por. A. Zellma, *Wychowanie patriotyczne współczesnej młodzieży polskiej w szkolnym nauczaniu religii*, „Studia Warmińskie”, R. 40 (2003), s. 187.

tować wychowanków do życia, integrować kulturę i wiarę, prowadzić do internalizacji wartości i postaw chrześcijańskich, zaszczeniać tolerancję światopoglądową” (PDK 85).

Natomiast samą kwestię wychowania patriotycznego *Dyrektorium katechetyczne* ustawia w kontekście konkretnego zadania katechezy, którym jest wychowanie do życia wspólnotowego. To wychowanie domaga się aby katecheza przekazywała prawdę o historii i kulturze narodu oraz społeczną naukę Kościoła (PDK 28). Dokument zawiera również zalecenie otaczania języka ojczystego szczególnym szacunkiem, co „wynika z faktu, że był on zawsze twierdzą tożsamości narodowej. W ten sposób język ma szansę stać się środkiem inkulturacji przekazu katechetycznego” (PDK 47). Zresztą problemowi inkulturacji w ramach katechezy *Dyrektorium* poświęca nieco więcej uwagi: „Chodzi tu nie tylko o katechezę, w której będą obecne jakieś elementy kultury, która będzie wprowadzać katechizowanych w kulturę, informować o dorobku kultury religijnej itp., lecz także o katechezę opartą na kulturze, o katechezę ściśle powiązaną z kulturą. Katecheza taka będzie traktowała literaturę i sztukę jako formy poszukiwania prawdy i dobra, a więc formy naturalnego kontaktu z Bogiem. Stąd wypływa postulat, by katecheci i nauczyciele religii znali dzieła literatury świeckiej, przynajmniej lektury, które czytają katechizowani” (PDK 71).

Należy dodać, że właściwie cała treść *Dyrektorium katechetycznego*, poczynając od opisu sytuacji duszpastersko-katechetycznej w Polsce, przez przedstawienie katechezy w posłudze ewangelizacyjnej Kościoła, a skończywszy na odpowiedzialnych za katechizację i pracownikach tejże posługi, jest pośrednim wezwaniem, aby proces katechetyczny był przeniknięty problemami wychowania patriotycznego. Oczywiście trzeba pamiętać, że katecheza ma zająć się tą problematyką tylko w ramach swojego pierwszorzędnego celu, jakim jest doprowadzenie ucznia do spotkania z Chrystusem.

4. Wychowanie patriotyczne dzieci i młodzieży w *Podstawie programowej*

*Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce konkretyzuje wytyczne Dyrektorium katechetycznego w zakresie celów, zadań, treści, osiągnięć nauczania religii w szkole i korelacji z innymi przedmiotami szkolnymi oraz ścieżkami przedmiotowymi. Bezpośrednie odniesienie do wychowania patriotycznego występuje – podobnie jak w wypadku *Podstawy programowej kształcenia ogólnego* – na II etapie edukacyjnym. Wśród zakładanych celów katechetycznych przyjmuje się poczucie przynależności, posiadanie własnego miejsca i odczytywanie osobistych zadań m.*

in. w społeczności Kościoła, narodu, rodziny. Dalej – przyjęcie postawy motywującej do odpowiedzialnego uczestnictwa, kształtowanie postawy odpowiedzialności, zwłaszcza odpowiedzialne podjęcie zadań w najbliższym otoczeniu³⁰. W zakresie korelacji treści katechetycznych z wychowaniem do patriotyzmu proponuje się na tym etapie zwrócenie uwagi na zagadnienia przewidziane w przedmiotach *Historia i społeczeństwo oraz Sztuka(plastyka, muzyka)*, a także włączenie się w realizację ścieżek edukacyjnych *Wychowanie patriotyczne i obywatelskie, Wychowanie do życia w rodzinie* (przede wszystkim chodzi o przekaz wartości i tradycji w rodzinie, wspólne świętowanie, spędzanie wolnego czasu) oraz *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie*³¹.

W gimnazjum cykl określono jako „katechezę wyznania i rozumienia wiary”. Celem działania katechetycznego jest wychowanie katolika świadomego i odpowiedzialnego za swoją wiarę, kochającego Boga, Kościół i własną ojczyznę. To stwierdzenie ma charakter zasadniczy i powinno wpływać na sposób przekazywania treści dotyczących życia religijno-moralnego, kultury narodowej, tradycji, historii, praw i obowiązków obywatelskich, aktualnej odpowiedzialności za ojczyznę czy w ogóle katolickiej nauki społecznej³². Szczegółowe propozycje odnoszące się do wychowania patriotycznego zostały zawarte we wskazaniach dla korelacji nauczania religii z przedmiotami szkolnymi i w ramach ścieżek edukacyjnych, i są zgodne z *Podstawą programową kształcenia ogólnego*³³. Analiza tych zapisów prowadzi do wniosku, że wychowanie patriotyczne zostało mocno wyakcentowane na III etapie edukacyjnym.

W szkołach ponadgimnazjalnych zakłada się, iż nauczanie religii pozostaje w służbie katechezy świadectwa wiary – wobec świata, pojedynczych osób, ale także wobec społeczności narodowej. Autorzy dokumentu postulują, aby uczyć katechizowanych krytycznego spojrzenia na bieżące wydarzenia, formować prawe sumienie, ukazywać miłość jako zasadę życia we wspólnocie, kształtować potrzebę świadczenia o wierze w Jezusa Chrystusa na współczesnych areopagach, i prezentować naukę społeczną Kościoła jako inspirację chrześcijańskiej aktywności³⁴. Treści zapisane w *Podstawie programowej katechezy* podkreślają m.in. godność chrześcijanina, jego ak-

³⁰ PPK, s. 39n.

³¹ PPK, s. 44-47.

³² PPK, s. 58.

³³ PPK, s. 61-68.

³⁴ PPK, s. 76.

tywność w życiu społeczeństwa i narodu, postawę służby dla narodu, zaangażowanie na rzecz „małych ojczyzn”, uczestnictwo w kulturze³⁵.

Sumując powyższe uwagi, należy stwierdzić, iż zarówno *Podstawa programowa katechezy*, jak i polskie *Dyrektorium katechetyczne* jednoznacznie wskazują na konieczność włączenia się nauczania religii w przekaz wartości patriotycznych i kształtowanie postaw w duchu miłości ojczyzny. Katecheza szkolna w korelacji z innymi przedmiotami i dziedzinami wiedzy powinna wyposażać uczniów w wiedzę o narodzie, wydobywać szczególne wartości, jakie wiążą się z etosem narodowym, przygotowywać do identyfikacji z tymi wartościami i kształtować tożsamość pluralistyczną, która pomogłaby nie popaść zarówno w szowinizm, jak i w zaprzeczenie solidarności narodowej³⁶. Zadaniem katechety i katechezy jest niesienie pomocy dzieciom i młodzieży w coraz dojrzalszym odkrywaniu istoty patriotyzmu, w poszukiwaniu motywów skłaniających do jego praktykowania, w nauce krytycznej oceny postaw skrajnych takich jak: nacjonalizm, kosmopolityzm, szowinizm czy wszelkiego rodzaju fundamentalizm. Istotne jest również, aby stwarzać na wszystkich etapach edukacyjnych okazje do modlitwy za ojczyznę i wykorzystywać przekazywane treści, sytuacje duszpasterskie do tego, by kształtować postawy patriotyczne, oparte na miłości Boga, wierności Kościołowi i Polsce. Katecheza więc musi tkwić w środowisku – musi wychodzić z życia, naświetlać je Słowem Bożym przypominanym przez Kościół i prowadzić do życia, czyli dawać odpowiedzi na aktualne problemy. W tak rozumianej katechezie nie może zabraknąć patriotyzmu.

5. Podsumowanie

Kościół, przygotowując omówione wskazania katechetyczne, nie mógł nie uwzględnić przekazu wartości patriotycznych. Jednakże wytyczne programowe to tylko niezbędne warunki do skutecznego realizowania procesu wychowania patriotycznego w ramach szkolnego nauczania religii. Za nimi stoją ludzie: rodzice, duszpasterze, katecheci, nauczyciele. Patriotyzm trzeba przede wszystkim praktykować, a więc realizować katechezę i lekcje w duchu patriotycznym, ponieważ dopiero to działanie prowadzi do formacji postaw patriotycznych.

³⁵ PPK, s. 76-78.

³⁶ Por. H. Skorowski, *O potrzebie edukacji patriotycznej w kontekście globalizacji*, s. 28nn; por. P. Tomasik, *Religia w dialogu z edukacją*, Warszawa 2004, s. 336; por. J. Bagrowicz, *Kościelne wychowanie młodzieży do życia społeczno-politycznego*, w: *Kościół w życiu publicznym. Teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań*, t. I, Lublin 2004, s. 242-243.

Nie można więc ograniczać się tylko do zachęty i pouczeń na temat patriotyzmu, ale dążyć do tego, aby uczniowie świadomie kształtowali autentyczny patriotyzm. Dlatego wpływ katechety czy nauczyciela na sukces wychowawczy jest nie do przecenienia – *verba volant exempla trahunt* – słowa ulatują, przykłady pociągają. Młodzi spontanicznie testują wiarygodność tego, co mówi katecheta. Patrzą na niego, zastanawiają się, kim on jest, co myśli, jakie podejmuje działania, jak żyje na co dzień. Świadczenie osobistego życia jest dzisiaj ważniejsze niż kiedykolwiek. Sprawdzanie wiarygodności odbywa się bowiem w kontekście wielorakich przemian kulturowych oraz ideowego i światopoglądowego pluralizmu między innymi poprzez zestawienie słów swoich wychowawców z ich czynami³⁷. Katecheta zatem powinien być człowiekiem czytelnym nie tylko pod względem religijnym i moralnym, ale i społecznym – czytelnym aksjologicznie i światopoglądowo, czytelnym do końca! Zasada jest prosta: swoim świadectwem wiary i patriotyzmu określa się możliwości i granice nauczania oraz wychowania do postawy patriotycznej. Katecheta więc, ale i każdy nauczyciel – chrześcijanin, nikogo nie przekona do prawdy Bożej i przyjęcia postawy patriotycznej, jeśli sam nie będzie „przepełniony” Bogiem, kompetentny ewangelicznie i kulturowo oraz wierny i ofiarny względem ojczyzny, jeśli nie będzie człowiekiem prawego sumienia.

Dzisiaj w Polsce rozbrzmiewa wołanie o ludzi sumienia. Wołanie to wyraził bardzo mocno Ojciec Święty Jan Paweł II, gdy mówił: „Polsce potrzeba ludzi żywej wiary, ludzi sumienia, którzy dadzą świadectwo o wartości prawdy”. Mówił dalej: „nasza Ojczyzna stoi dzisiaj przed wieloma trudnymi problemami społecznymi, gospodarczymi, także politycznymi. Trzeba je rozwiązywać mądrze i wytrwale, Jednak najbardziej podstawowym problemem pozostaje sprawa ładu moralnego. Ten ład jest fundamentem życia każdego człowieka i każdego społeczeństwa. Dlatego Polska woła dzisiaj nade wszystko o ludzi sumienia! Być człowiekiem sumienia, to znaczy przede wszystkim w każdej sytuacji swojego sumienia słuchać i jego głosu w sobie nie zagłuszać, choć jest on nieraz trudny i wymagający; to znaczy angażować się w dobro i pomnażać je w sobie i wokół siebie, a także nie godzić się nigdy na zło, w myśl słów św. Pawła: *Nie daj się zwyciężać złu ale zło dobrem zwyciężaj!* (Rz 12,21). Być człowiekiem sumienia to znaczy (...) podejmować odważnie odpowiedzialność za sprawy publiczne; troszczyć się o dobro wspólne, nie zamykać oczu na biedy i potrzeby bliźnich w duchu ewangelicznej solidarności (...)”³⁸.

³⁷ Por. *O wychowaniu w szkole*. Biblioteczka Reformy, Warszawa 1999, s. 62.

³⁸ Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny, 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999. Przemówienia, homilie*, Kraków 1999, s. 844.

Prawda o przeszłości naszego narodu i historia Kościoła katolickiego na polskiej ziemi uczy nas, że ten, kto uklęknie przed Bogiem, stoi mocno na nogach w obliczu każdej sytuacji życiowej, w obliczu największych gnębieli człowieczeństwa i chrześcijaństwa, i że prawe sumienie ceni ponad wszystko. A ono wyznacza właściwe rozumienie patriotyzmu, świadectwo miłości ojczyzny i skuteczność w wychowaniu do niej.

SUMMARY

Children and Teenagers Patriotic Education in the Light of the Catechetic Directory and Catechesis Programme of the Catholic Church in Poland

In accordance with the neglecting patriotic education, the article reminds the term of patriotism, and then focuses on evangelic inspirations in shaping patriotism in order to present in the further part the requirements for patriotic education suggested by the Catechetic Directory and Catechesis Programme. Both documents point strictly to the necessity of the religion teaching involvement in the transfer of patriotic values and in shaping attitudes in the spirit of the motherland love. In particular, catechesis community education demands that religion should teach the truth about national history and culture, and convey social studies of the Church. The final part of the article reminds that a teacher of catechesis is a person who assigns teaching possibilities and limits and shapes patriotic attitudes with his testimony and patriotism.

Magdalena Motyl